

Vědecké metody v religionistice a jejich aplikace v bádání o raném křesťanství

Mgr. et Mgr. Zdeňka Špiclová (vedoucí práce: prof. ThDr. Otakar A. Funda, Dr. Theol.)

Oponentský posudek (J. Franek)

Diplomandka si ve své dizertační práci, vedené prof. Otakarem A. Fundou a předložené na Katedře filozofie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni v roce 2022, vzala za cíl „prozkoumat, jakým způsobem může vypadat vědecký přístup ke studiu náboženství (na teoretické úrovni) a zda lze využívat nových technologií k počítačové analýze dochovaných pramenů (na úrovni metody)“ (str. 7). Jako reprezentanta vědeckého přístupu ke studiu náboženství zvolila Zdeňka Špiclová kognitivní vědu o náboženství (*Cognitive Science of Religion, CSR*), tj. výzkumný program, který se od svého ustavení v 90. letech uplynulého století stal jedním z nejrychleji se rozvíjejících směrů religionistického bádání. Pro demonstraci využití nových technologií pak diplomandka sáhla po christologické problematice, u níž je „klasický“ historicko-kritický výklad vývoje pochopení Ježíše od Syna člověka k Synovi Božímu doplněn analytickými metodami distančního čtení.

Po stručném úvodu (str. 7–11) Zdeňka Špiclová zasvěceně a přehledně shrnuje teoretická východiska kognitivní vědy o náboženství (str. 12–24), aby si připravila půdu pro nejrozsáhlejší kapitolu disertační práce, jež se věnuje teorii minimální konstraintivity náboženských představ (str. 25–103). Tato část je rozdělena do tří podkapitol; první (str. 25–31) krátce pojednává o obecnějších předpokladech kognitivního přístupu, jakými jsou modulární teorie mysli (Fodor, Tooby a Cosmidesová, Mithen) a epidemiologická teorie kulturního přenosu (Sperber); druhá podkapitola se opírá zejména o Boyerovu dnes již klasickou práci *Religion Explained* a představuje teorii minimální konstraintivity (str. 31–58), přičemž třetí podkapitola obsahuje diskusi Barrettova návrhu na operacionalizaci výše zmíněného konceptu a výsledky studií, které experimentálně testovaly vztah mezi zapamatovatelností a minimální konstraintivitou (str. 59–103). Lze vyzdvihnout, že diplomandka nepřebírá teoretická východiska nekriticky: v případě Boyerových doménově specifických inferenčních systémů i u Barrettova průniku ontologických kategorií a intuitivních souborů očekávání navrhuje vlastní modifikace (str. 45 a str. 66); metaanalýza jednotlivých experimentálních studií je zpracovaná pečlivě, přehledně a zahrnuje i nejnovější studie (str. 79–91);

závěrečná diskuze teorie minimální kontraintuitivity nezastírá její problémy, nejednoznačnosti a heuristická omezení (str. 91–103).

Druhá část práce, věnující se proměnám chápání Ježíše v raném křesťanství, nejdříve umně spojuje tradiční historicko-kritický výklad o Ježíšových titulech s konceptem minimální kontraintuitivity tak, jak byl představen ve třetí kapitole (str. 105–136); poté je metoda distančního čtení aplikována na korpus řecky psaných křesťanských textů prvních pěti staletí, přičemž její výsledky doplňují a podporují závěry dosažené v předchozím oddílu. S ohledem na metodologii by bylo vhodné uvést autory či autorské skupiny, které jsou excerpovány v korpusu LAGT (str. 141).

Jak již bylo naznačeno výše, vlastní struktura práce je zcela přehledná, odpovídá zpracovávanému tématu i zvolené metodologii. Na některých místech by bylo vhodnější rozdělit text do více odstavců, viz např. str. 16–18, 25–27, 156–158. Formální úprava je na vynikající úrovni, objevují se pouze drobná přehlédnutí, a to zejména ve psaní čárek (*passim*); zcela ojediněle se objeví překlep (viz např. „Rochele“, str. 33; „Ježíš“, str. 104;), nejednotnost v užívání kurzívy („distant reading“, str. 9), neobratná nebo nejasná formulace („Biologické bylo touto perspektivou viděno jako pouhá nerozvinutá univerzální možnost...“, str. 15; „A jelikož je nejkompexnějším činitelem, jakého jsme schopni reprezentovat, člověk, chápeme...“, str. 21), nejednotnost přechylování vlastních jmen (viz např. „Leda Cosmides“, str. 27 a „Susan Gelmanová“, str. 33) anebo anakoluth („...vedle tohoto hyperaktivní detektoru...“, str. 21; „... Barrettovy umožňuje odlišit...“, str. 69). Uvádění původního anglického textu v poznámkách někdy považují za redundantní (např. str. 43, pozn. 109). Práce se opírá o bohatou bibliografii, autorka řádně cituje excerpovaná díla a zanedbatelné odchylky od normy lze pozorovat pouze ojediněle, viz např. str. 99, pozn. 255, kde by místo pouhého výčtu jmen bylo vhodnější odkázat na nejdůležitější texty zmíněných autorů, anebo str. 122–123, kde je citace ze starozákonní knihy *Daniel* v hlavním těle textu snad příliš dlouhá.

Význam disertační práce spatřuji zejména ve zdařilém propojení zdánlivě odlehlých oblastí bádání, jakými jsou kognitivní věda o náboženství a rané křesťanství. Předložená disertace tak úspěšně rozvíjí a navazuje na přístup, který na mezinárodní scéně uvedli zejména István Czachesz anebo Risto Uro. U interdisciplinárně pojatého tématu lze ocenit autorčinu zběhlost v obou vědeckých disciplínách, jakožto i promyšlenou koncepci celé práce, která čtenáře bezpečně vede od obecných

teoretických předpokladů a jejich experimentálnímu ověřování až k jejich aplikaci na konkrétní výzkumný problém.

Hojná publikační činnost diplomandky naplňuje očekávání standardně kladená na doktorské studenty a zahrnuje mimo jiné podíl na monografii *Otevřené otázky bádání o raném křesťanství* (Praha 2022, spoluautor: O. A. Funda) a několik článků v mezinárodních odborných periodikách, viz např. *The Cultural Evolution of Prototypical Paul in the First Five Centuries: A Distributional Semantic Analysis of Greek Christian Texts* (*JAEC* 4: 52–76, spoluautoři: N. Nikki, V. Kaše) anebo *Distant Reading of the Gospel of Thomas and the Gospel of John: Reflection of Methodological Aspects of the Use of Digital Humanities in the Research of Biblical Texts* (*Open Theology* 6: 423–439, spoluautor: V. Kaše).

Závěrem lze konstatovat, že Zdeňka Špiclová předložila vědecky fundované, jasně strukturované a čtivě napsané dílo, které dokládá autorčinu bezpečnou orientaci i vlastní přínos k bádání jak v oblasti kognitivní vědy o náboženství, tak ve sféře raného křesťanství. Práci jako celek hodnotím velice kladně a doporučuji k obhajobě.

Otázky k rozpravě:

- (1) Na str. 11 předložené práce je uvedeno, že „fenomenologická perspektiva [...] posunula religionistiku směrem ke konfesijním přístupům a podle některých tak způsobila krizi akademického studia náboženství.“ Ztotožňuje se autorka s tímto tvrzením?
- (2) Na několika místech předložené disertace diplomandka tvrdí, že kognitivní věda o náboženství (*CSR*) se nikterak nevypovídá o „existenci či neexistenci nadpřirozena“ (str. 14, srov. také str. 155). Nelze nikterak zpochybnit, že tuto tezi by podepsala většina badatelů hlásících se k *CSR*. Uvážíme-li však, že ambicí *CSR* je náboženství *vysvětlit*, a to vysvětlit *reduktivně* a *naturalisticky*, mohlo by se zdát, že závorkování nadpřirozena je pouze úlitbou výše zmíněným konfesijním přístupům a není bez dalšího slučitelné s požadavkem na redukci ontologických závazků na minimum. Je tento rozpor dle autorky pouze zdánlivý?
- (3) Na str. 133 diplomandka chápe čas jako univerzálii a uvádí, že „čas má počátek a je jednosměrný“. Jak by reagovala na případnou námitku, dle které by čas byl kulturně

podmíněným konceptem, podpořenou odkazem na starořeckou „kruhovou“ koncepci času,
která počátek nutně nepředpokládá?

V Brně dne 4. 6. 2023

Juraj Franek